

FORMAKRITIKA ÉS TARTALMI REKONSTRUKCIÓ

A 141. ZSOLTÁR

Karasszon István
KGRE HTK – Budapest

A formák és műfajok elemzése változatlanul gyanakvást vált ki sok hagyományosan gondolkodó bibliaolvasóból. Vajon nem megy a formalizmus a tartalom kárára? Nem vonja el a figyelmet a bibliai szöveg mondanivalójáról, ha annak felépítését, struktúráját kutatjuk? Másrészt viszont bizonyosak lehetünk Ritoók Zsigmond igaza felől, aki szellemesen mondta egyszer: a tartalom és a forma nem úgy viszonyul egymáshoz, mint az ember a ruhájához, hanem inkább mint az ember a bőréhez. Majd hozzátette: ugyan le lehet nyúzni az emberről is a bőré – de akkor az az ember már többé nem ugyanaz az ember.

A jelen sorok írója úgy véli: a több évtizedes gyanakvás oka az lehet, hogy nem mindig voltunk tisztában, mit is lehet elvárni a formák és műfajok vizsgálatától. Rendszeresen előforduló hiba, hogy egy szöveg keletkezésének meghatározásánál próbálták a formakritikát segítségül hívni. Ez nyilvánvalóan helytelen: egy-egy forma szívósan tartja magát az irodalomtörténetben, s hogy ez vagy az a forma itt vagy ott előfordul, az nem segít a datálásnál, hiszen ugyanolyan joggal föltételezhető bármely más időben. Más kérdés, ha specifikusan meghatározott formákról van szó; nyilvánvaló, hogy például király-tükröt ma már nem írnak (de a középkor hosszú századai alatt sokat, sokhelyütt), levelet azonban változatlanul írnak – sőt hiába terjed az Internet, még sokáig fognak írni. – Egy másik súlyos félreértés, hogy a formák schématicizmusait automatikusan (és helytelenül) az őszinteség hiányának tartjuk. Pedig itt is nyilvánvaló, hogy ez a nézet tarthatatlan: ha valakinek gyermeke születik, biztosan boldogan írja meg a meghívót a keresztelőre, ami gyakorlatilag csak schémákból áll; talán csak a gyermek neve az eredeti berne egyedül. Mégsem szoktuk megkérdőjelezni a szerző őszinteségét, hiszen erre semmi okunk.

Az alábbi sorok abból indulnak ki, hogy a formai szabályszerűségek adott esetben egy történeti jellegű szöveg sérüléseit is ki tudják javítani. Ismét nyilvánvaló, hogy erre módunk van. Tegyük fel, hogy egy magyar levél záróformulájából csak ennyi marad meg: „Őszinte...” – ki ne tudná kiegészíteni: itt a „tisztelettel” szó esett el. Igaz, hogy az „őszinte” melléknév több főnévvel is állhat kapcsolatban a magyar szóhasználatban: „őszinte sajnálat”, „őszinte elismerés” – ezek azonban nem használatosak egy levél lezárásakor (vagy ha igen, azt külön kell igazolnunk a levél tartalmából). A rekonstrukció tehát igen nagy biztonsággal lehetséges. Nem állítom ugyan, hogy mindig ilyen szerencsés esetben vagyunk történeti szövegek kapcsán: a régi formákat és műfajokat nem ismerjük eléggé, s a szófordulatok közül sem maradt fenn mind egy régi nyelv esetében. A Zsoltárok könyvét viszont elég régen kutatják ahhoz, hogy formakritikai munkát meg lehetős nagy biztonsággal végezhesünk benne, s a műfajok megállapítása (megmegújuló viták ellenére is) bizonyos támpontot ad a *Sitz im Leben* meghatározásában.¹ Az élethelyzet már pedig önmagában is komoly támpont: ugyan nem dönti el pontosan, hogy egy szerző az illető élethelyzetben *mit mond*; de azt eldönti, hogy *mit mondhat*. Ezen túl pedig az egyes műfajokban a formaelemek stabilitása révén nagy biztonsággal állapíthatjuk meg, ha egyik vagy másik elem sérült a hagyományozás folyamatában. A sérült elem kijavítása néhol megkísérelhető, s relatív biztos történeti feltételezéshez vezet.

A 141. zsolttár mármost ilyen sérülés nyomait mutatja. A sérülések már pedig éppenséggel a zsolttár derekát érintik, főként az 5-7. verseket – a bevezető és lezáró formák mellett tulajdonképpen ezeknek a verseknek kellene tartalmazniuk a zsolttár tulajdonképpeni mondanivalóját. Valahogy az a kép alakul ki, mint ha egy levélnek a megszólítása és búcsúzó formulája megmaradt volna, csak éppen a levél tartalma hiányozna. Nem csoda tehát, ha a kommentátorok ugyancsak gondolkodnak, hogy milyen magyarázatot kell fűzzenek a zsolttárhoz.

¹ Rövidebb, frappánsabb, ugyanakkor azonban koncentrált fogalmazása miatt talán kissé nehezebben érthető a legújabb módszertan megfogalmazása a műfajkritikáról: UTZSCHNEIDER, H. – NITSCHKE, S.A., *Arbeitsbuch literaturwissenschaftliche Bibelauslegung. Eine Methodenlehre zur Exegese des Alten Testaments*, Gütersloh: Chr. Kaiser/Gütersloher Verlagshaus, 2001, 125: „Die Gattungskritik prüft, ob und in welcher Weise die Form und die Themen konkreter Einzeltexte durch Merkmale eines Gattungsformulars geprägt sind. Sie geht dazu – unter Rückgriff auf Methoden und ggf. Ergebnisse der Textanalyse – von Form und Thematik des Einzeltextes aus und fragt, ob sich formale und thematische Eigenarten des Textes der Prägung durch bestimmte alltägliche (oder poetische) Gattungen verdanken. Dies geschieht grundsätzlich durch den Vergleich des Ausgangstextes mit anderen – ähnlich gestalteten – Texten des Alten Testaments, seiner altorientalischen Umwelt und u.U. auch weiter entfernter Literaturen.” A szerzők minden szavával messzemenőig egyetérthetünk. Ha valaki korábbi munkámmal összehasonlítja az elmondottakat (KARASSZON I., *Az őszivetségi írásmagyarázat módszertana*, Budapest, 1991), akkor abból kiderül, hogy csupán egy aprósággal nem egyeznek: ez a rövid ggf. = gegebenenfalls = adott esetben kifejezés. I:n azt az álláspontot képviseltem (s ezen idáig nem kellett változtatnom), hogy nem esetenként, hanem *mindig* a szöveg analízisének eredményéből (és nem csak módszercépből) kell kiindulnunk a forma- és műfajkritika esetében.

Szent István Társulat:

Zsolt 141,5

Ha megüt is az igaz, csak jóságból dorgál. De az istentelen olaja soha ne díszítse fejem. Gonoszságuknak imámat szegezem szembe.

Zsolt 141,6

Ha majd bíráik a szikla kezébe esnek, meglátják majd, mily szelídek voltak szavaim:

Zsolt 141,7

„Ahogy a malomkő széttörve fekszik a földön, úgy szórták csontjukat az alvilág torkába.”

Károli Gáspár fordítása:

Zsolt 141,5

Ha igaz fedd engem: jól van az; ha dorgál engem: mintha fejem kenné. Nem vonakodik fejem, sőt még imádkozom is értök nyavalyájokban.

Zsolt. 141,6

Ha sziklához paskoltatnak az ő bíráik, akkor hallgatják az én beszédeimet, mert gyönyörűségesek.

Zsolt. 141,7

Mint a ki a földet vágja és hányja, úgy szóratnak szét csontjaik a Seol torkában.

Káldi fordítása:

Zsolt 140,5

Az igaz feddjen meg engem irgalmasságban, és dorgáljon engem; de a bűnösök olaja ne kenje az én fejemet; sőt még imádkozom is kivánságaik ellen.

Zsolt 140,6

Biráik a kősziklákhöz vettetvén, elnyeletnek; akkor elismerik, hogy ígéim hatásosak.

Zsolt 140,7

Mint a föld göröngye széttöretik a földön, elhányatnak csontaink a sír mellett.

Magyar Bibliatanács fordítása:

Zsolt. 141,5

Ha igaz ver engem, szeretetből van az. Olaj a fejemnek még a feddése is. Akik pedig gonoszságban élnek, azokért még imádkozom is. [Péld 27,5-6]

Zsolt. 141,6

És ha majd bíráik a sziklafalon letaszítják őket, akkor értik meg, milyen szépek voltak mondásaim.

Zsolt. 141,7

Mint amikor barázdát hasítanak a földön, úgy szórják csontjaikat a sír szájába.

Káldi Neovulgáta Biblia:

Zsolt 141,5

Ám feddjen meg irgalomból az igaz és korholjon engem;

De a bűnös olaja ne kenje meg a fejem,
mert gonoszságuk ellen imádkozom.

Zsolt 141,6

Ha majd bíráik kemény kézbe kerülnek,
meghallják szavaimat mert azok hathatósak.

Zsolt 141,7

Mint a földből kiszántott és széthasított rögök,
úgy hullanak csontjaik az alvilág torkába.²

A fordítások meglehetősen változó formája mutatja, hogy a szövegállományba beavatkozás nélkül gyakorlatilag senki se meri lefordítani a zsolnárt. Mi más ez, mint az értelmezés bizonytalansága? A magyar nyelven elérhető Jubileumi Kommentár³ is kénytelen átcsoportosítást javasolni, hogy egyáltalán valamilyen magyarázatot tudjon adni – a kommentátor bizonytalanságát nem is rejtí véka alá: „A (6.) vers vége így hangzik: ‘De továbbra is (és) imádságom gonoszságaikban’. Ezt úgy magyarázzák, hogy a gonoszok bűnei ellenére (vagy: közben) a zsolnáíró folytatja az imádkozást. (Más magánhangzókkal: mert azután bűneik miatt ostobán beszélnek.) A 6. vers ‘szikla’ szavát a 7. vershez kapcsolják. Így érthetőbbé válik mindkét vers: ‘(Ha) átengedtetnek bíráik kezébe, meghallják beszédeimet, úgy kedvesek voltak azok. Ahogyan felszántják a földet és kettéhasítják a sziklát, úgy szórátanak csontjaik a holtak hazájának szájába’. A zsolnáíró bízik abban, hogy a bűnösök ‘bíráik’ elé kerülnek. A tárgyaláson az ő szavait is idézni fogják, és kiderül, hogy azok helyesek voltak, bár a bűnösök nem hallgattak azokra. Ezért megnyílik a föld, a holtak hazája kinyitja a száját és elnyeli őket (Num 16:32k.; Iz 5:14).”⁴

A bizonytalanságok ellenére ez a magyarázat megpróbál *Sitz im Leben* meghatározni: Valamilyen per állhat a zsolná háttérében, amelyben a zsolnáíró felmentést remél, ill. ellenségeinek elítélését és halálát helyezi kilátásba. A zsolná szerzetése kb. az Ezsdrás előtti idő. Nyilvánvaló, hogy ennek a magyarázatnak a kulcsa a 6. vers, hiszen itt fordul elő a bíra (*sófé*) szó – ez nyilván arra utal, hogy valamilyen per esetében a zsolnáíró ellenfelét mondják ki bűnösnek.⁵ A *caveat* azonban rögtön jelentkezik e helyütt: Vajon tényleg erről van szó? Hiszen az ehhez kapcsolódó kivégzés módja már nem a szokványos: szikláról való letaszítás ugyan előfordulhatott Izraelben, de nem kivégzési módként – legalábbis az

² Az idézetek digitális feldolgoása: A Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozója tiszteletére megjelent MRV SZ 200 CD-ROM alapján.

³ Budapest: Kálvin János kiadó, 1995.

⁴ Idézet az MRV SZ 2000 CD-ROM alapján.

⁵ Karasszon Dezső fenti kommentálása igen erősen Hermann Gunkel felfogásán nyugszik, ami mindmáig befolyása alatt tartja a zsolná magyarázatát. Vö. GUNKEL, H., *Die Psalmen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1926, 596-599. Gunkel a zsolná műfaját „Das Klagedied des Einzelnen” fogalmával határozza meg, s jellemzőjeként említi (rögtön a bevezetőben) a kezdet segélykérését. Csak hogy pont ez a rész olyan általános, hogy abból (ha héberül olvassa valaki a szöveget) nem derül ki: *segítség* céljából hívja Istent a zsolnáros.

Ószövetségben előttünk levő törvények ilyen kivégzést nem ismernek. Marad tehát egy másik magyarázat: a 6. vers képként, nem történeti tényként akarja a szikláról való letaszítást említeni. Hasonló kép lehet – mondjuk – a csecsemők sziklához „paskolása”, ami többször is előfordul, de egészen nyilvánvaló, hogy a kegyetlen háború képeként kell értelmezzük például a Ps 137,9 versében. Igen valószínű, hogy ez a magyarázat a jó: hiszen a 7. versben egyértelmű már, hogy a zsoltáros az ellenségek ítéletét képes formában tárja elő. A seól elé vetett csontok képe ugyanis egyértelműen mitikus kép akar lenni – itt a történeti magyarázatnak helye sincs. Ha pedig így van: akkor egészen nyilvánvaló, hogy búcsút kell vennünk a szöveg jogi és történeti értelmezésétől; ráadásul szövegünk éppen ezen a helyen rendkívül romlott (némelyek szerint reménytelenül és lefordíthatatlanul). Kézenfekvő a javaslat: ott próbáljunk magyarázati fogózót keresni, ahol a szöveg nem sérült és a magyarázat vitán felül áll! Ha előttünk van egy zsoltár, amelynek néhány része épen maradt, de néhány része szövegkritikailag rekonstruálhatatlan, akkor a meglévő részek alapján állapítsuk meg a zsoltár formáját és műfaját! Ez esetben – analógiás úton, más hasonló formájú és műfajú zsoltárokkal egybevetve – talán fény derülhet a szövegkritikailag vitás részek magyarázatára is!

A zsoltár eleje már pedig sértetlen, el egészen a 4. vers feléig:

מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה קָרְאֵתִי חוֹשֶׁה לִּי הָאֲזִינָה קוֹלִי בְּקִרְאֵי־לִי: 1
חֲכֹן חֲפִלְחֵי קָטְרַח לְפָנַי מִשָּׂאֵחַ כִּפִּי מִנְחַח־עָרֹב: 2
שִׁיתָה יְהוָה שְׁמֵרָה לִּפִּי נִצְרָה עַל־דַּל שִׁפְחֵי: 3
אַל־חַטְלִבֵּי לְדַבָּר רַע לְהַחְעוּלֵל עַל־לֹחַ בְּרָשָׁע 4

1. Dávid zsoltára.

JHWH, hozzád kiáltok, siess segítségemre! Halld meg szavamat, amikor hozzád kiáltok!

2. Legyen előtted imám, az illatáldozat; kezem felemelése, az esti *minhá!*

3. JHWH, tégy őrizetet a számra, védelmet⁶ ajkaim ajtajára!

4. Ne engedd, hogy szívem rossz dologra hajoljon, hogy bűnös dolgokat tegyek!

A szöveg érthető, ugyanakkor pedig érdekes is: a zsoltáros ugyan Istenhez fordul, éppen úgy, mint az egyéni panaszzsoltárok szerzője. Ugyanakkor azonban feltűnő, hogy mennyire a beszéd áll itt a zsoltáros érdeklődésének középpontjában – ez pedig talán kevésbé jellemző a panaszzsoltárra. Hangsúlyos mondani való, hogy az ima és az áldozat azonos kategória; a védelmet pedig nem valami per, de nem is valamilyen ellenség ellenében kéri a zsoltáros, hanem saját beszédét (és a 4a szerint tetteit is) a bűntől kívánja megvédeni a szerző. Nyilvánvaló, hogy véten bűnökről lehet csak szó: az ilyen imádkozó szántsándékkal aligha

⁶ A *nice* szó ebben a formában hapax legomenon. Mivel ez a gyökér csak qal igetörzsben fordul elő, bizonyos főnévi alakot kell értenünk itt; fölösleges a *nice* korrekció, a szöveg tökéletesen érthető.

követ el bűnt, viszont fél attól, hogy tudtán kívül is bűnbe esik. Egy dolog mindenképpen biztos: ellenségről a zsoltár első fele semmit sem tud. Ezzel pedig ki-zártnak tekinthetjük, hogy panaszszoltárról lenne szó!⁷ – Az ellenség említése azonban előfordul a zsoltár lezáró részében, ami szintén viszonylag érthető formában áll előttünk:

8 כִּי אֵלֶיךָ יְהוָה אֲדִינִי עֵינַי בְּכָה חֲסִיתִי אֶל־חָעַר נַפְשִׁי: 8
 9 שְׁמַרְנִי מִיַּד פַּח יִקְשׁוּ לִי וּמִקְשׁוֹחַ פְּעָלֵי אֹן: 9
 10 יִפְלוּ בַמִּכְמָרִיו רַשְׁעִים יַחַד אֲנִי עַד־אֲעֹבֹר: 10

8. Mert én, Uram JHWH, rád tekintek, benned bízom: ne öntsd ki lelkemet!⁸
 9. Órizz meg a csapdától, amit nekem állítottak, a gonosztévők veremitéll!
 10. A gonoszok saját hálójukba esnek, amíg én magam elkerülöm (azt).

A 8. vers tartalmazza e rövid befejező szakasz kulcsszavát: a zsoltáros bízik Istenben, hogy mindaz a rossz, amit a következők említenek, nem fog bekövetkezni: *hászá*. Ennek lehet történeti értéke.⁹ Az ezt követő kifejezések viszont egyértelműen képek: a lélek kiöntése, mint a halál fogalma, a törvetés képe mind olyan fogalom, ami nehezen konkretizálható, s inkább a zsoltárköltészet általános képanyagába tartozik.¹⁰ Az egyetlen történetileg megfogható tehát ebben a zsoltárban a szerző bizalma Isten iránt. A műfajt tehát inkább a bizalomzsoltárban kell lássuk, mint az egyéni panaszénekekben. Az általunk eddig lefordított részek már pedig tökéletesen illelnek a bizalomzsoltár formájába. Példaként olvashatjuk a 16. zsoltárt, ahol ugyanígy azzal kezdődik, hogy a zsoltáros Istenhez fordul. Nem ségélykérés ez az Istenhez fordulás, hanem már a bizalom megnyilvánulása. Ezután a 16. vers is több ízben is beszél olyanokról, akik nem osztják Istenbe vetett bizalmát, de konkrét összeütközést ezekkel az emberekkel nem említ. Hasonló

⁷ *Contra*: SEYBOLD, K., „Psalm 141. Ein neuer Anlauf”, in *Biblische Welten. Festschrift für Martin Metzger* (OBO 123, szerk. W. Zwickel), Freiburg/Göttingen: Universitätsverlag/Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, 199-214 = SEYBOLD, K., *Studien zur Psalmenauslegung*, Stuttgart: Kohlhammer, 1998, 173-188.

⁸ Természetesen hebraizmus ez a megfogalmazás, s az ŰI' tökéletes: „ne vedd el életemet”!

⁹ Egészen rossz Leslie Allen kommentálása (ALLEN, L.C., *Psalms III*, Waco: Word Books, 1983. Idézte: Logos Library System 2.1 WBC CD-ROM [2000] szerint): „The psalmist brings his plea to the temple. He has watched the sacrifices being offered and the incense fumes rise, and knows that Yahweh has deigned to accept these contributions from priestly hands. He asks that his urgent prayers may likewise find favor.” A zsoltár schol nem beszél templomról. Az áldozat említése nyilvánvalóan csak összehasonlításként fordul elő: a zsoltáros áldozata az imádság – tehát éppenséggel nem mutatott be áldozatot, sőt nem is szemlélt áldozatbemutatást. Az áldozat csak háttérként szolgál. Papot szintén schol nem olvasunk a zsoltárban!

¹⁰ Egészen hasonló szóhasználat található például a Ps 119,110 versében: ott nem ellenségről, hanem „bűnösökről” van szó (ami a zsoltárköltészetben gyakorlatilag ugyanazt jelent), s szintén azzal válaszol rá a zsoltáros, hogy ő ennek ellenére nem tér el Isten útmutatásától. Nyilvánvaló, hogy nem történeti valóságról, hanem képről van szó! Jó itt Hans-Joachim Kraus kommentálása: KRAUS, H.J., *Psalmen* (BKAT 15/2) Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1978⁵, 1109: „Ps 141 gehört fraglos in nachexilische Zeit. Er ist dem Kreis der Thora-Frömmigkeit zuzuweisen (vgl. zu Ps 119) und hat in starkem Maß weisheitliche Traditionen aufgenommen.”

módon szerepel az a motívum is, hogy a zsoltáros a halál árnyékában van; Isten azonban onnan is kimenti a benne bízó zsoltárost (16,10: „Mert nem hagysz engem a holtak hazájában...”). A kép konkretizálása ez esetben sem lehetséges; egyáltalán nem biztos a bizalomzsoltár esetében, hogy valamilyen konkrét fenyegetésnek lett volna az oka a zsoltár szerzetetésének. A befejezés végül nem olyan, mint a panaszzsoltárok esetén az istencsúret megígérése (*Lobgelübde*), hanem a bizalom ismételt megnyilvánulása közvetlenül az egzisztenciális fenyegetés említése után.

Az összehasonlítás azt eredményezi: a 141. zsoltár eleje és vége tökéletesen megegyezik a bizalomzsoltár felépítésével.¹¹ Sajátossága ennek a zsoltárnak (szemben a 16. zsoltárral), hogy a szerző itt speciálisan saját beszédét említi, amit Isten figyelmébe ajánl: Istent kéri, védje őt a szájjal elkövetett bűntől – lehet, hogy ez már nem is Ezsdrás előtti korra, hanem a klasszikus zsinagóga korára akar utalni? Talán; ez azonban, hangsúlyozzuk, a zsoltár sajátossága. Általánoságban a bevezetés a bizalom megnyilvánulását szépen és bőven hozza. A befejezés (8-10. versek) valamire visszautal, ami a zsoltár – eddig nem magyarázott – középső részében volt, s ez nyilvánvalóan tartalmazta a halálos fenyegetést. Az ismételt bizalom-megnyilvánulás most már tehát ez egzisztenciális fenyegetés háttérén értendő – ez is a bizalomzsoltárok sajátja. Hiányzik mármost a zsoltár gerince: a zsoltáros összehasonlítja magát a „bűnösökkel”, „istentelenekkel” – más szóval azokkal, akik nem osztoznak ebben a bizalomban. Ezt az értelmet kell keresnünk a 4b-7. verseiben!

Mindenek előtt meg kell állapítsuk: a 4a és 4b versek között törés van, hiszen a 4b olyan félmondat, aminek nincs meg a *verbum regense* (a 4a *verbum regense* az אלה volt – ez ide nyilván nem illik). Valamilyen ige hiányzik: valamit csinál, vagy nem csinál a zsoltáríró a „gonosztevő emberekkel”. A formai összefüggés azonban kiegészíti ezt az egyébként nem nélkülözhető ígét: bizonyosan arról van szó, hogy a zsoltáríró semmilyen közösséget nem vállal a gonosztevőkkel, hiszen az előzőek összefüggésébe csak ez illik! A zsoltáríró Istenhez fohászkodik, áldozatként imáját viszi Isten elé, még számára is ügyel, nehogy beszédével vétkezzen – ez után csak az következhet, hogy a gonosztévőknek még társaságát is kerüli, javaikat nem akarja élvezni. Gyanúnkat nagyban megerősíti, hogy ennek pontosító paralleljét adja a következő sor: a gonoszok kívánatos lakomáin nem vesz részt a zsoltáríró. Miként ismeretes, a lakomáknak szokásos velejárója volt az illatos olajjal való megkenés is; ha tehát az 5aβ erre tesz utalást, akkor nyilván ez is ebbe az összefüggésbe tartozik, s inkább ennek a gondolatnak a további pontosítása akar lenni. Röviden: föltételezzük, hogy a 4b első félmondata elesett; valamint föltételezzük, hogy az 5aα és 5aβ fölcserélődött a hiányzó félmondat okozta fél-

¹¹ Raymond Tournay is fontosnak tartja a bizalom motívumát, a zsoltár lényegét pedig a következőkben foglalja össze: „La prière confiante sera exaucée; elle hâtera le châtement des impies auxquels s'appliquera la loi du talion. Tous péiront, mais le juste passera indemne au milieu des tentations.” Lásd TOURNAY, R., „Le Psalme CXLI”, in VT 9 (1959), 58-64.

reértés következtében. Így teljesen érthető szöveg áll elő, amit a szokásos *parallelismus membrorum* szabályainak megfelelően rekonstruálhatunk:

... אֶת־אִישִׁים פְּעִל־אֵן 4

וּבִל־אֶלְחָם בְּמַנְעֵמֵיהֶם שָׁקֵן רֹאשׁ אֶל־נִי רֹאשִׁי

4b ... a gonosztévő emberekkel együtt,
nem eszem finom ételeikből, s olaj nem ékesíti¹² fejemet.

Ez a gondolat tökéletesen illeszkedik a bizalomzsoltár összefüggésébe: ha a zsoltáriró Istenhez fohászzkodott és hűségét kifejezésre juttatta, most az nyer hangsúlyt, hogy a gonoszokkal nem lép közösségre, s a gonoszoktól még előnyt sem fogad el. Nyilván változatlanul képes beszédről van szó: az együtt étkezés (finom ételekkel) és a közös lakoma olajkenete azt mutatja, hogy anyagi előnyt jelentene a zsoltáros számára ez a közösségvállalás; ő azonban ezt visszautasítja: gonoszoktól az előny sem kell! Föltételezhető, hogy ezt a gondolatot akarta megerősíteni egy glossza, aminek fordítása sok gondot okozott:

כִּי־עוֹד וּחֲפִלְתִּי בְּרַעוּתֵיהֶם: 5c

5c sőt inkább imádkozom¹³ értük gonoszságaikban.

A glosszátor itt nyilván visszariad attól a gondolattól, hogy a világot jó emberekből és rossz emberekből álló csoportra osszuk: igaz ugyan, hogy vannak jó emberek és vannak rossz emberek, de kettejük között van egy összekötő kapocs. Ez az összekötő kapocs az az ima, amit a jók mondanak a gonoszokért – a jók alapmagatartása éppen az, hogy még a gonoszokkal szemben is jók! A glossza teológiai-lag magasabb szintre akarja emelni a zsoltár mondanivalóját.

Térjünk vissza azonban a zsoltár eredeti gondolatmenetére! Az imádkozó, Istenben bízó zsoltáros tehát figyel minden szavára, vétklenül sem akar bűnbe esni, és tartózkodik a rossz társaságtól (még ha annak előnyei is lennének) – mi jön még? Úgy tűnik: lehet még fokozni a bizalom kifejezését. Ha a rossz emberektől a jót sem fogadja el a zsoltáros, akkor ennek a fordítottja is igaz: szívesebben fogadja el a jó emberektől a rosszat is.

יְהִלְמִנִּי צְדִיק חֶסֶד וְיֹכִיחֵנִי 5a

וְשָׁמְעוּ אָזְנוֹי כִּי נַעֲמֹ: 6b

¹² Az alapige nyilván a נָאֵה, jóllehet formailag kissé nehéz felismerni.

¹³ SEYBOLD, i.m., 179 szívesen fordítaná ezt *ad malam partem* értelemben: „ich habe Abscheu vor ihren Übeltaten”, Gunkel javaslatát követve. Nem kizárt, sőt jobban illik az összefüggésbe ez az értelem. Ha viszont tényleg glosszát feltételezünk (Gunkel még nem így tettel), akkor jobb, ha abból indulunk ki: a glosszátor enyhíteni akarja a „gonosztévők” abrupt elutasításának magatartását, s ezért írja, hogy imádkozni kell értük. Ez az értelem jobban magyarázza, hogy egyáltalán miért volt szükség a glosszára!

141,5a Verjen (inkább) az igaz szeretettel, s feddjen engem:

141,6b Ők (akkor is) hallani fogják, hogy szavaim kedvesek!

Nyilván az a szöveg értelme, hogy amennyire nem tudta a zsoltáros Istenbe vetett bizalmát megrengetni a megvesztegetés sem, úgy nem tudja az igaz feddés eltántorítani a zsoltárost istenhitétől: szavai a fenyítés ellenére is kedvesek maradnak – s ez nyilván fel fog tűnni a gonosztévőknek is. A 141,6b többes számának alanyai ui. csakis a gonosztévők lehetnek. A figyelmes olvasó biztonnyal úgy látja, megint eltévedt felsorokról van szó. Ez csak részben igaz: az előző *lapsus oculi* miatt ugyanis árván maradt a 141,5a sora, azaz hogy inkább fordítva: a 4b vers kiesett félmondata miatt összekuszálódott 5. vers közé keveredett a 141b félversét megelőző parallel vesszor. Egy és ugyanazon tévedésről van szó tehát, csak annak súlya a zsoltár derekának gondolatmenetét megtörte! A rekonstrukció azonban világossá teszi a mondanivalót: igazi bölcsességirodalmi gondolattal van dolgunk, ha a zsoltáríró a gonoszakkal együtt étkezést visszautasítja, az igazak dorgálását pedig elfogadja. Így mondja ezt a Prédikátor is: „Jobb a bölcsék dorgálását hallgatni, mint ha az ostobák énekét hallgatja valaki” (7,5)! Mert hogy – és ez ismét a bölcsességirodalmi alkotások légkörét idézi – a gonosztévők el fognak pusztulni.¹⁴ A pusztulás említése azonban ismét képi; főként az az új az összefüggések értelmében (és a zsoltár derekának rekonstrukciója után), hogy a gonosztévők pusztulásának leírása éppoly rövid, mint a 16. zsoltárban volt – inkább csak utalásszerű!

נִשְׁמַטוּ בַיַּד־יְסֻלַע שִׁפְטֵיהֶם 6a

נִפְזָרוּ עַצְמֵינוּ לְפִי שְׂאוּל: 7b

141,6a Bíráik majd szikláról taszítják le őket,

141,7b csontjaik¹⁵ pedig szétszórótnak a seől elé.¹⁶

Már említettük, hogy képekről van szó, nem történeti valóságról. Az absztrakt értelmet sugallja, hogy mindkét esetben *nifal* igealakkal történik az esemény kifejezése – mindkét esetben olyan igéről van szó, ahol egyébként másutt nem fordul

¹⁴ H. Schmidt zsoltárkommentárjában joggal utal arra, hogy az 1. zsoltár gondolatvilágát idézi a 141. zsoltár is: *Die Psalmen*, Tübingen: J.C.B. Mohr (P. Siebeck), 1934, 247: „Das ganze Bild, das damit vor uns steht, erinnert sehr an Psalm 1.”

¹⁵ Seybolddal együtt elfogadom a korrektúrát: עַצְמֵיהֶם olvasandó, hiszen nyilván nem a „mi csontjainkról” van szó; a többes első személy egyébként sem jelenik meg a zsoltárban. Másként: GUNKEL, i.m., 596. BURNS, J.B., „An Interpretation of Psalm CXLI 7b”, in *VT* 22 (1972), 245-246, ugyan nem fogadja el fenti korrektúránkat, viszont abban egyetérthetünk vele, hogy a kép megmagyarázása sikerül neki. A verset ui. így fordítja: „our bones have been scattered beside Hades”. Magyarázatként hozzáfűzi, hogy a kép Mót kánaáni istenre utal, akinek tátongó szája és kielégíthetetlen étvágya van – a halál így fogadja be az embereket.

¹⁶ Itt most a két félvers egymás mellé rendelésével nem a felsorok összezavarását feltételeztem: a 141,7a a 141,7b képét magyarázó glossza („Mint amikor barázdát hasítanak a földön”). A kép azt sugallja, hogy a gonosztévők csontja a szántó föld képét úgy fogja átalakítani, ahogy a szántás is barázdát hasít – ti. olyan sok és annyira szétszóró lesz a csontalmaz.

elő *nifal* alak! Gyakorlatilag ez az egy vers foglalkozik ténylegesen a gonoszokkal, hiszen eddig nem fordult elő a gonoszok tetteinek vagy sorsának tárgyalása: mindig csak az igaz ember magatartásának ellenképeként szerepelt előttünk. Az ezt követő versek pedig immár azért fohászknak, hogy a zsolttáros ilyen sorsra ne jusson: Isten fogadja el bizalmának megnyilvánulását, s őrizze meg attól a pusztulástól, ami a gonoszok osztályrésze – egyben meg is ismétli: a gonoszok által állított csapdát (a kísértést) is csak Isten által kerülheti el az igaz. Az utolsó három vers tehát ismét az igaz ember konterkarizálására használja föl a gonosztévők képét. A két ember és a két életút egymás mellé rendelésével, ill. ellentétpárhuzamával igazi bölcsességirodalmi zsolttár képe rajzolódik ki előttünk.

Összefoglalom: Szemben a meglehetősen szkeptikus zsolttárkommentátorokkal, én úgy vélem, viszonylag nagy biztonsággal rekonstruálhatjuk a zsolttár állagát és gondolatmenetét. Egyetlen dolog hiányzik: egy rövid félvers a 141,4a. Ez a félvers minden bizonnyal egy olyan ígét tartalmazott, ami a közösségvállalás visszautasítását jelentette ki. Mivel ez az ige *verbum regens* volt, a zsolttár értelmező hagyományozásában kisebb zavart váltott ki: az 5. és 6. versek félsorait összekuszálta a hagyományozó, vélelmezvén, hogy így jobb értelmet ér el. Valójában azonban a formakritika adta lehetőségek révén sikerül tiszta és világos gondolatmenetet rekonstruálnunk. Fordításomban tehát az eredeti zsolttár (glosszák nélkül) így hangzik:

Dávid zsolttára.

JHWH, hozzád kiáltok, siess segítségemre!

Hald meg szavamat, amikor hozzád kiáltok!

Legyen előtted imám, az illatáldozat; kezem felemelése, az esti *minbá!*

JHWH, tégy őrizetet a számra, védelmet ajkaim ajtajára!

Ne engedd, hogy szívem rossz dologra hajoljon, hogy bűnös dolgokat tegyek!

...a gonosztévő emberekkel együtt,

nem eszem finom ételeikből, s olaj nem ékesíti fejemet.

Verjen (inkább) az igaz szeretettel, s feddjen engem:

ők (akkor is) hallani fogják, hogy szavaim kedvesek!

Bíráik majd szikláról taszítják le őket,

csontjaik pedig szétszórtnak a seól elé.

Én pedig, Uram JHWH, rád tekintek, benned bízom: ne öntsd ki lelkemet!

Őrizz meg a csapdától, amit nekem állítottak, a gonosztévők vermeitől!

A gonoszok saját hálójukba esnek, amíg én magam elkerülöm (azt).

Form Criticism and Textual Reconstruction

Psalm 141

István Karasszon

The text of Ps 141 has never ceased to baffle Old Testament scholars. Normally exegetes assume that the text underwent a profound corruption. The author suggests that reconstruction should be based upon the form and genre of the psalm: a missing link, viz. confused lines can be rejigged by a comparison with psalms of similar form.

Following H. Gunkel the genre of the psalm is: individual lament. But the definition is based on verse 6, which is corrupted. The outset and end of the psalm speak in favour of a psalm of confidence. Further, it is supposed that, at the beginning of verse 4, an omitted line has disturbed and confused the following verses. However, this main part of the psalm can be reconstructed on the basis of other psalms of confidence.

